

ВІДГУК

офіційного опонента **Григорія Ключека** на кандидатську дисертацію

Кушнерьової Марини Олександрівни

«Гоголівський текст в українській літературі другої половини ХХ століття»

Спеціальність 10.01.01 – українська література

При знайомстві з дисертацією у мене сформувалося уявлення про її автора як людину, що наділена такими важливими для кожного науковця рисами як працездатність та сумлінність. Скрупульозність при розробці теми приємно вражає. Через це дисертація є надійним джерелом як теоретичного, так і фактичного матеріалу для кожного, хто з різних причин може зацікавитися проблемою впливу творчості Миколи Гоголя на українську літературу.

Сказане зовсім не говорить про те, що всі твердження та концепти дисертації не викликають сумніву – ні, зовсім ні. Окремі моменти, про які йтиме мова нижче, є суперечливими, такими, що викликають заперечення, а то й інше бачення. Проте, скажу те, що зазвичай опоненти говорять на завершення своїх відгуків: дисертація Марини Олександрівни Кушнерьової засвідчує високий рівень її професійної компетентності.

Досить вивіреною є структура дисертації. Перший розділ **«Гоголівський текст української літератури: історико-теоретичний дискурс»** добре виконує належну йому функцію методологічного та методичного **введення** в тему. Його структуровано таким чином, щоб відбулося осмислення теоретико-методологічних основ вивчення гоголівського тексту як **іменного** тексту. Виявлені основні етапи освоєння гоголівського тексту українськими письменниками, розглянута гоголівська тема в українській критичній рецепції. Зрозуміла річ, що при цьому досить

грунтовно розглядалися такі каркасні для дисертаційної теми поняття «інтертекст», «метатекст», «персональний текст». Це досить відомі і на даний момент широко вживані в нашій науці категорії, проте вони потребували адаптації до дисертаційної теми – вона і була здійснена належним чином. Досить ґрунтовно і, на мій погляд, точно були висвітлені основні етапи освоєння гоголівського тексту в українській літературі.

Одне слово, в методологічному розділі дисертації все зроблено у відповідності до діючих стандартів дисертаційної науки. Проте, за високим рахунком, вивчення впливу гоголівської творчості на український художньо-літературний світ, так само як і вивчення впливу кожного видатного митця на наступний розвиток літератури в інтертекстуальних вимірах, в принципі, ще недостатньо розроблене в методологічному плані. Наприклад, ще не достатньо прояснене питання: у чому ж полягає «секрет» впливу творчості того чи того письменника-класика на подальший літературний процес? І у відповіді на нього, як на мій погляд, має бути кілька складових. Одна з них стосується загальних критеріїв оцінки художнього феномену, що здійснює вплив. Художня енергія явища, її потенціал, котрий виявляється у здатності **заряджати** інших, визначає **енергію впливу**. Усе це прямо пов'язане з проблемою критеріїв оцінки художності – тобто з проблемою, яка в теоретико-літературознавчому плані ще недостатньо визначена.

Друга складова – джерела індивідуально-стильової **принадності** літературного феномену, завдяки якій здійснюється вплив на певне літературне середовище. Одна справа – чинники, що обумовлюють буквально тектонічний вплив Шевченка на українську свідомість і, відповідно, на культуру, в т.ч. і на літературну. Зовсім інша – чинники, котрі зумовили активну присутність гоголівського тексту в українській літературі.

Третя складова стосується особливостей естетичної рецепції, тобто особливостей сприймання тим чи тим літературним середовищем **інших** художніх текстів – йдеться про принципи рецептивної естетики, що досить активно розробляється у західноєвропейському літературознавстві,

починаючи з 70–80-х років («констанська школа» Г. Яуса та В. Ізера, вплив якої уже давно вийшов за межі Європи і суттєво вплинув на характер наукових пошуків у літературознавстві США і навіть Японії). Бо одна справа – сприймання творчості М. Гоголя в російському літературному середовищі, інша справа – входження його текстів в український художньо-літературний контент.

Усі ці міркування (їх можна продовжити) засвідчують, що методологічна база дисертації не може бути зведена до реферування літератури про поняття тексту, інтертексту і т.д., що вона, по суті, потребує нових підходів. Але ми не можемо докоряти дисертантці в тому, що вона не вдалася до них, бо насправді їй не було б на що опертися – сучасне українське літературознавство, фактично, не культивує методологічні принципи, які вибудовувалися б на базисі психології художнього сприймання та на принципах рецептивної естетики.

Дуже добре зроблений другий розділ під назвою **«Сюжет про М. Гоголя і гоголівські сюжети в українській літературі другої половини ХХ століття»**. Структура цього розділу побудована таким чином, щоб стереоскопічно, або ж, іншим словом, **системно** висвітлити проблему. Почергово розглянуті: 1) літературні версії життєпису М. Гоголя; 2) рецепція гоголівської теми в мемуарній прозі; 3) інтерпретація гоголівських мотивів в українській еміграційній прозі та в підрадянській літературі (п'єси В. Минка, кіносценарії Івана Драча). Розглянуто значний літературно-художній та документальний (мемуарний) матеріал.

Стосовно літературних версій життєпису письменника дослідниця цілком справедливо використовує поняття «міфу» («соцреалістичний міф»). Загалом зазначена тема розглянута ґрунтовно. Щоправда, було б добре, аби молода дослідниця все-таки більше зіставляла б літературно-художні версії життєпису письменника з документальними, задіюючи при цьому існуючу (переважно російськомовну) мемуарну літературу. А вона по-справжньому

огромна (вживу таке слово), нараховує багато видань, здійснених як в другій половині XIX ст., так і в XX ст.

Зрозуміло, що, розглядаючи гоголівську тему власне в українській мемуарній прозі другої половини XX ст., Марина Олександрівна зосередилася на мемуарах О. Довженка, Олеся Гончара, У. Самчука. Йдеться про рефлексії цих митців, їх думки, котрі пов'язані з творчістю Гоголя, його особистістю.

Особливо цінною, на мій погляд, є інтерпретація дослідницею гоголівської теми в щоденниках Олеся Гончара. Думки цього письменника стосовно Гоголя видаються цікавими саме тому, що засвідчують ті цінності творчого доробку письменника, які є найбільш привабливими власне для української людини. Власне земляк Миколи Гоголя Олесь Гончар, з його естетичною чутливістю, зумів сформулювати те найцінніше, чим притягувала до себе українського читача творчість Гоголя: «Хотілося би говорити про Гоголя раннього, сонячного, українського, про органічний зв'язок його з українським гумором, з народною піснею, думою...», – цитує дисертантка на стор. 80 Гончареві слова.

М. Гоголь у своїх творах «українського» циклу створив надзвичайно привабливий український світ. Це був художній, естетично вражаючий світ. Про нього можна говорити як про міф, але це міф, що ґрунтується на тій Правді-Істині, яка доступна лише генію. Він, геній, не тільки ту Правду-Істину відчуває, а й здатний її виразити, надавши тому вираженню особливої енергетичності.

До позитивних моментів у дисертації треба віднести аналіз гоголівського впливу на Олену Звичайну (Джуні), що виразно проявився в її художньому нарисі «Миргородський ярмарок». Ця «діаспорна» письменниця знайшла цікаву форму розповіді про Голодомор, свідомо наслідуючи ритмомелодику та стилістику «Сорочинського ярмарку», що само по собі активізує асоціативний фонд реципієнта. Думається, що Марині Олександрівні треба було більше звернути увагу на той художній ефект, який

породжується майстерною стилізацією знаменитої Гоголівської манери: «Чи знали Ви, Шановний Читачу, Михайла Семеновича Самодина до революції 1917 року? – такі добре знайомі гоголівські інтонації чуються на початку цього нарису. – Якщо Вам доводилося бувати на широкому Києво-Полтаво-Харківському шляху в районі Миргорода, то Ви, напевне, зустрічали Михайла Семеновича не раз, особливо ж ранньої осені... Чи пам'ятаєте, як поважно чимчикував він поруч зі своєю хурою, що виглядала, як та рухлива гора, бо була аж надто перевантажена лантухами з пшеницею?».

Бажаю було б, також, більше уваги звернути на незавершений роман Ю. Косача «Сеньйор Нікколо», бо й навіть із того його фрагменту, що дійшов до нас, можна було б реконструювати концептуальний підхід до відтворення образу Гоголя, котрий здійснював цей надзвичайно талановитого письменник. І дуже добре, що дисертантка проявила належну увагу до іншого твору Юрія Косача, в якому був талановито виражений та проінтерпретований гоголівський текст – маю на увазі його твір «Еней та життя інших».

Третій розділ **«Своєрідність трансформації гоголівських традицій, мотивів, образів в українській літературі другої половини ХХ століття»** засвідчує основні риси «образу автора» дисертації – її виняткову скрупульозність у виявленні потрібного фактажу та його якісну наукову обробку. Нью-Йоркська поетична школа, Андрухович, Іздрик, Кордун, Неборак, представники химерної прози (О. Ільченко, В. Земляк та ін.) – ось низка постатей, у творчості яких дисертантка, проявляючи неабиякий дослідницький талант, виявляла та інтерпретувала гоголівський текст.

Вище ми вже висловили окремі зауваження та побажання стосовно опонованої дисертації. Окремо вкажемо на одну досить значну прогалину в дисертації: Маю на увазі те, що з поля зору молодій дослідниці випала стаття Євгена Маланюка «Гоголь – Гоголь». Справа в тому, що власне ця стаття висловлює одну з найбільш довершених концепцій «проблеми Гоголя». Євген Маланюк – один з найбільш глибоких аналітиків українського (і не

лише українського) літературного процесу. Усі його оцінки та концепції перевірені часом – вони виявилися бездоганно точними. Ось чому його розробка «гоголівської» теми потребує особливої уваги.

Стаття Євгена Маланюка сповнена думок, котрі могли б слугувати основою для надзвичайно актуальної компаративістської проблеми про вплив гоголівського тексту на російську та українську літератури. «Заклавши, мимоволі, підвалини під «велику» російську літературу, Гоголь, так само мимоволі, - наголошує Маланюк, - загасив, передовсім, сонячно-аполлінійську (античного й французького походження) поезію Пушкіна та його плеяди, викривив органічний розвій молодії російської літератури і, що найгірше, отравив її трупною отрутою своєї, російською державністю замордованої душі» («Книга спостережень» Торонто. – 1962. – Т.1. – С.209). І це не лише думка Євгена Маланюка. Подібних висловлювань про згубний вплив Гоголя на тільки на російську літературу, а й взагалі на російську імперію знайдемо чимало у російських інтелектуалів. Наприклад, читаємо у В. Розанова: «Гоголь отвинтил какой то винт внутри русского корабля, после чего корабль начал разваливаться, он «открыл кингстоны», после чего началось неудержимое, медленное, год от года потопление России (Розанов В. Когда начальство ушло. – М., 1997. – С. 196). Ці висловлювання можна зіставити, скажімо, з наведеними вище словами Олеса Гончара чи з думкою М. Грушевського про Гоголя як про «ентузіастичного співця українського життя», котрий «обсилав розкішними квітами творчості сю Україну, о представилася йому дорогою, прекрасною покійницею» (Цит. за: Павло Михед. Розвінчення Гоголя , або поп-наука в дії // Слово і час. 2017. №4).

Саме тому рекомендую Марині Олександрівні при підготовці свого дослідження до видання у формі окремої монографії звернути увагу на це побажання, приділити більше уваги статті Євгена Маланюка. А те, що дисертація потребує окремого видання, у мене немає сумніву. На даний час

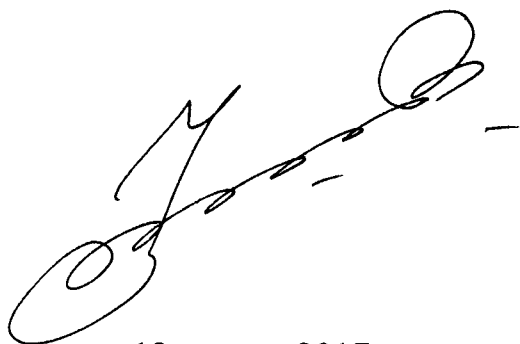
вона є найбільш цілісним, найбільш ґрунтовним дослідженням гоголівського тексту в українській літературі.

За усіма іншими критеріями (кількість та якість публікацій, повнота відображення в авторефераті змісту дисертації, її технічне оформлення) опонована дисертація відповідає сучасним вимогам.

Висновок. Кандидатська дисертація Кушнерьової Марини Олександрівни «Гоголівський текст в українській літературі другоїполовини ХХ століття» робить суттєвий внесок в сучасне розуміння впливу творчості Миколи Гоголя на український літературний контент.

Дослідження самостійне, воно засвідчує високу професійну підготовку автора.

Виходячи з цього, засвідчую, що автор дисертації заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література.

Ключек Григорій Дмитрович,
професор, доктор філологічних наук,
завідуючий кафедрою української та
зарубіжної літератури Кіровоградського
державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка

12 червня 2017 року

Кіровоградський державний
педагогічний університет
імені Володимира Винниченка
"Засвідчую підпис"
Начальник відділу кадрів
С.Є. Полудень

